

Göçebe-Yerleşik İlişkileri Bağlamında Ayuka Han Dönemindeki Mektuplar Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment of Letters from the Ayuka Khan Period in the Context of Nomad and Settled Relations

Oktay BERBER¹

¹Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye

ORCID: O.B. 0000-0002-1609-3171

ÖZ

Moğolların batı koluna mensup Kalmuklar, XVII. yüzyılın başlarında büyük bir nüfusla İdil bölgesine gelerek burada güçlendiler ve hanlık şeklinde teşkilatlandılar. Zamanla İdil-Ural hattındaki özellikle Türk boy ve kavimlerinin siyasi, sosyal ve iktisadi tarihlerini etkileyen mühim bir unsur konumuna yükseldiler. İdil Kalmukları'nın bu şekilde güçlenmesinde ve çevrelerini etkilemelerinde 1669 yılında bölgedeki Kalmukların başına geçen ve 1724 tarihindeki ölümüne kadar da hanlık makamında oturan Ayuka'nın önemli bir yeri bulunmaktadır. Ayrıca bu dönem İdil Kalmukları'nın siyasi ve askerî açıdan zirve dönemi olarak ifade edilmektedir. Ayuka Han, başa geçtikten sonra bir yandan Kalmuklar arasında birliği sağlamaya çalışırken diğer yandan da etrafındaki yerleşik güçlerle siyasi, askerî, iktisadi nedenlerle pek çok defa temas kurmuş, görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerin bir kısmını elçileri vasıtasıyla gerçekleştiren Ayuka Han, görüşmelerin bir kısmında da bizzat yer almıştır. Bugün merkezi Elista olan Kalmuk Özerk Cumhuriyeti'nin Ulusal Arşivi'nde (NARK) saklanan Ayuka Han'ın mektupları, göçebe ve bozkırlı Kalmuklarla yerleşik güçler arasındaki ilişkiyi anlamamızı sağlayan mühim belgeler mahiyetindedir. Ayuka Han'a ait pek çok mektup söz konusu olup tebliğde yalnızca 1714-1724 yılları arasına ait Moğolca mektuplardan bazıları değerlendirilmiştir. Ülkemizde araştırmacıların dikkatini çekmeyen ancak 2003 yılında Rusça çevirileri yayınlanan bu belgelerde Kalmukların büyük devletlerden beklentileri, talepleri, karşılıklı verilen sözler gibi pek çok hususu anlamak mümkündür. Söz konusu mektuplar değerlendirildiğinde bozkırlı ve göçebe olan Kalmukların kendileri gibi olmayan, yerleşik unsurlarla neden ve nasıl temas ettikleri, her iki tarafın gerçekleşen görüşmelere farklı yaklaşımı gibi durumları tespit edebilmekteyiz. Bu nedenle Ayuka Han'ın mektupları bozkırlı göçebelerle yerleşik dünyanın sorunlara farklı yaklaşımını ortaya koymakta, bu da bir bakıma birbirinden beslenen iki tarafın farklı düşünce iklimine sahip olduğunu göstermektedir. Tebliğde mektuplardaki ifadelerden yola çıkılmak suretiyle iki dünya arasındaki bu farklılıklara temas edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İdil Kalmukları, Çarlık Rusya, Kalmuk-Rus İlişkileri

Başvuru/Submitted: 28.05.2021 **Kabul/Accepted:** 27.08.2021

Sorumlu yazar/Corresponding author: Oktay BERBER (Doç. Dr.), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye, E-posta: oberber@ogu.edu.tr

Atıf/Citation: Berber, O. (2022). Göçebe-yerleşik ilişkileri bağlamında Ayuka Han dönemindeki mektuplar üzerine bir değerlendirme. Korkmaz, F. (Ed.), *9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 253-262). <https://doi.org/10.26650/PB/AA10AA14.2023.001.020>

ABSTRACT

The Kalmyks belong to the western branch of the Mongols and came to the Idel region with a large population. There they became stronger and organized into a khanate at the beginning of the 17th century. Over time, they rose to the position of an important element able to affect the political, social, and economic histories of Turkish tribes in the Idel-Ural region in particular. Ayuka became Khan of the Kalmyks in the region in 1669 and remained in the khanate until his death in 1724. He had an important role in strengthening the Idel Kalmyks and influencing their environment. In addition, this period was politically and militarily the most important for the Idel Kalmyks. After coming to power, Ayuka Khan on one hand tried to establish unity among the Kalmyks, while on the other hand he contacted and negotiated many times with the settled powers around him for political, military, and economic reasons. Ayuka Khan carried out some of these meetings through his ambassadors and others took part in in person. The letters from Ayuka Khan are preserved in the National Archive of the Republic of Kalmykia (NARK, located in Elista today) and are important documents that allow one to understand the relationships the nomadic and steppe Kalmyks had with the settled powers. Many letters are found to belong to Ayuka Khan, but this article only evaluates some of the Mongolian letters from 1714-1724. These documents were published in 2003 and attracted not the attention of researchers in Turkey but of Russian researchers. From these letters, many issues can become clearer, such as the expectations, demands, and mutual promises of the Kalmyks from the great states. When evaluating these aforementioned letters, situations can be identified such as why and how the steppe and nomadic Kalmyks had come into contact with settled elements that were unlike them, as well as the different approaches taken by both sides of the negotiations. For this reason, the letters from Ayuka Khan reveal the different approaches the steppe nomads and the settled world had toward their problems, which in a way shows how the two sides both nurtured one another while having different thoughts. The paper aims to express these differences between the two worlds with respect to the statements in the letters.

Keywords: Idel Kalmyks, Tsarist Russia, Kalmyk-Russian Relations

Giriş

Batı Moğollarının bir kısmı olarak ifade edilen Kalmukların Çarlık Rusya ile yoğun şekilde temasları 17. yüzyıl başlarından itibaren gerçekleşmiştir. Daha önce küçük gruplar halinde Batı Kazakistan ve İdil bölgesine gelen Kalmuklar bölgede yurt tutma konusunda Çarlık idarecileri ile görüşerek gerekli izinleri aldıktan sonra burada yerleşmişlerdi. Cungarya'dan gelen bu ilk Kalmuk unsurlarının Çarlık Rusya ile ilişkileri çok sınırlı kalmıştır. Ancak 17. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra anavatan Cungarya'dan İdil'e doğru büyük sayılara ulaşan Kalmuk göçleri yaşanmış ve yüzyılın ortalarına gelindiğinde Kalmuklar bölgede çok aktif hale gelmişlerdi. Böylelikle başta Kazaklar, Nogaylar olmak üzere Başkurtlar ve Tatarlar ile Kalmuklar arasında yurt tutma ve otlak arayışı konusunda ciddi çekişmeler yaşanmaya başlamıştır. Çarlık Rusya idarecileri de özellikle sınır boylarında meydana gelen bu çekişmeyi kendi lehine çevirmek amacıyla Kalmuklara yakın davranarak onlardan Türk boy ve uruğlarına karşı faydalanma yolunu seçmiştir.¹ Kalmukların gerçekleştirdikleri faaliyetlerle bölgede güçlenmeleri zamanla hanlık örgütlenmesine geçişlerini sağlamış ve böylelikle siyasi bir aktör olarak da varlıklarını ortaya koymuşlardır.

Kalmukların hanlık düzeninde adlarından söz ettirmelerinde 1669 yılında başa geçen Ayuka Han döneminin mühim bir yeri vardır. Bu dönemde bir yandan İdil-Ural bölgesindeki konumlarını güçlendiren Kalmuk idarecileri diğer yandan da başta Çarlık Rusya olmak üzere dönemin güçlü devletleriyle ikili ilişkiler tesis etmişlerdir. Bu ilişkilerde yoğunluk bakımından Çarlık Rusya ayrı bir yere sahiptir. Ayrıca güç toplayan ve zamanla Türkistan'a doğru yayılma hedefindeki Çarlık idaresi için Kalmuklar çoğu kez ciddi bir müttefik konumunda olmuşlardır. Yoğun şekilde hayvancılıkla uğraşan ve geniş otlak alanlara ihtiyaç duyan Kalmuk idarecileri bölgede daha rahat hareket edebilmek amacıyla Çarlık idarecileriyle görüşmüşlerdir. Rus yönetimi de hedef olarak belirledikleri Çarlık Rusya'nın genişlemesi sürecinde özellikle sınır bölgelerinin güvenliğinin sağlanmasında ve düzenlenecek askerî faaliyetlerde Kalmukları bir araç olarak kullanmak istemiştir. Çünkü göçebe olarak yaşayan Kalmuklar hızlı hareket kabiliyetine sahip olup bozkırlı savaşçı bir halktı. Dolayısıyla yerleşik dünyanın temsilcisi Çarlık Rusya ile göçebe dünyanın mensubu olan Kalmukların karşılıklı çıkarları iki tarafı bir araya gelmeye itmiştir. Nitekim iki taraf arasında karşılıklı sözlerden oluşan ve adına şart denilen pek çok anlaşma söz konusu olmuştur.² Bu noktada göçebe ve yerleşik dünya arasındaki ilişkilerde askerî, iktisadi ve sosyal ihtiyaçlar bağlamında temasların olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu da bir nevi iki tarafın birbirine bağımlılığını ortaya koymaktadır.

Gerek siyasi sebepler, gerek iktisadi ve sosyal sebepler, gerekse de askerî sebeplerle göçebe Kalmuklar ile Çarlık Rusya yetkilileri arasındaki görüşmelerin özellikle Ayuka Han dönemiyle birlikte arttığını söyleyebiliriz. Bu görüşmelerin öncesi ve sonrasında iki taraf arasında çeşitli konuların halledilmesinde ciddi bir mektup diplomasisinin yürütüldüğünü belirtmek gerekir. Bu çalışmada da Ayuka Han dönemine ve 1714 ile 1724 yılı arasındaki on yıllık döneme ait mektuplar ana kaynak olarak kullanılmaktadır.

1 Kalmukların İdil bölgesine gelişleri ve 17. yüzyılda gerçekleştirdikleri faaliyetler bölge tarihi açısından oldukça önemli sonuçlar ortaya çıkarmış olup daha önce bu konuda çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Berber, 2014, ss. 337-351; Berber, 2021, s. 75 vd.).

2 Kalmuklarla Çarlık idarecileri arasındaki anlaşmalarla ilgili olarak Khodarkovsky'nin önemli çalışmaları söz konusudur (Khodarkovsky, 1983, ss. 5-36; Khodarkovsky, 1992).

Ayuka Han dönemine ait mektuplar bugün Kalmuk Cumhuriyeti Ulusal Arşivi'nde f. 36'da³ saklanmaktadır. Söz konusu mektuplar Moğol ve Kalmuk dili üzerine çalışmalar yapan Suseyeva tarafından Kalmuk Özerk Cumhuriyeti'nin merkezi Elista'da 2003 ve daha sonra da 2009 yılında yayınlanmıştır (Suseyeva, 2003; Suseyeva, 2009). 2003 yılındaki eserde Moğolca asılları ile birlikte Rusça çevirileri de yer alan toplam 171 adet mektup söz konusudur. Bu mektuplarda 18. yüzyılın ilk çeyreği içerisinde Kalmukların sınırları, Kalmukların İdil ve Don nehirlerini geçmeleri, elçi gidiş gelişleri, hangi mesleklerin icra edildiği, ticaret gibi konularda tespitlerde bulunmak mümkündür.

1. İktisadi İlişkiler Bağlamında Mektuplar

Tarihî veriler yerleşik ve göçebe toplumların hayatlarında iktisadi faaliyetlerin oldukça mühim bir yer teşkil ettiğini ortaya koymaktadır. Daha ilk Rus devletinin ortaya çıkışı ile ilgili teorilerde o dönemdeki ticari faaliyetlere atıfta bulunmak suretiyle gerek Rus toplumunun oluşumu ve gerekse devletin kuruluşu ile olarak dönemin ticaret hayatının etkisi yorumlanmaya çalışılmıştır. Buna göre; Hazar ile İstanbul arasında, Karadeniz'in kuzeyinden geçen ticaret yollarını birleştiren özelliğiyle Kiev bir kavşak noktasıydı ve bu özelliği nedeniyle de zamanla Rusların bir araya toplandığı kültürel, ticari ve siyasi bir merkez hüviyetine büründü. Böylelikle Rus toplumunu oluşturan unsurlar bir araya geldi ve ilk Rus Devleti de teşekkül etti (Vernadsky, 2009, s. 48 vd.; Hosking, 2011, s. 52 vd.). Benzer şekilde Rus siyasi tarihinin yükselişinde ve Çarlık Rusya'nın gelişiminde de ticaret oldukça mühimdir. Bu bağlamda IV. İvan dönemiyle birlikte Çarlık Rusya'nın Altın Orda mirası topraklar üzerine faaliyetlerini yürütmesi oldukça kayda değerdir. Çünkü kavşak mahiyetindeki merkezlerin hâkimiyet altına alınması, zamanla Sibiryadan Avrupa'ya yapılan kürk ticaretinin kaynağı olan topraklar olarak Sibir Hanlığı arazisinin ele geçirilmesi Çarlık Rusya'nın ekonomik açıdan güçlenmesini sağlamıştır (Vernadsky, 2009, ss. 140-141; Ünal vd., 2020-II, s. 52 vd; Sever, 2021, ss. 95-100). Diğer yandan göçebe Kalmukların anavatan olarak saydıkları Cungarya'dan ayrılımlarının altındaki sebeplerden birisi de mevcut topraklardaki aşırı nüfus sıklığının neden olduğu siyasi, sosyal ve iktisadi problemlerdir. Togan da bu hususa işaret ederek mera alanlarında sürekli sürtüşmelerin olduğu bir ortamda Kalmukların başka alanlara doğru kaymak durumunda kaldığına dikkat çekmektedir (Togan, 1981, s. 146). Dolayısıyla hem göçebe hem de yerleşik dünyası açısından iktisadi zorunluluklar söz konusudur ve bu zorunluluklar birbirinden farklı yaşam süren yerleşik ve göçebe dünyasının birbiriyle temas etmesine vesile olacak sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Yerleşik ve göçebe dünyanın iktisadi açıdan birbirine bağlılığı çerçevesinde Hazanov'un iki taraf arasındaki ticari ilişkilere dair ortaya koyduğu görüş kayda değerdir. Göçebelerle yerleşikler arasındaki ticari faaliyetlere dikkat çekerek yerleşik devletlerin sınırlarına yakın göçebelerle gerçekleştirdikleri ticareti çoğunlukla bir dış siyaset aracı yahut iktisadi bir baskı unsuru olarak kullandıklarını kaydetmektedir. Bu bağlamda da Çin ile göçebe toplumlar arasındaki ticari ilişkileri örnek vermektedir. Göçebeler Çin idaresine girmeye yaklaşmadıklarında Çin idaresi bunlarla ticareti durdurmakta veya oldukça sınırlandırmaktaydı. Bu noktada da göçebeler saldırarak Çin'i mağlup etmekte ve ticareti yeniden başlatmaktaydılar (Khazanov, 2015,

3 Natsionalny arhiv Respubliki Kalmıkiya (NARK), f. 36 (Национальный архив Республики Калмыкия, НАРК, ф. 36).

s. 325). Bir başka husus da kervan ticaretidir. Kervan ticareti genellikle yerleşik toplumlar arasında yapılan bir ticaret biçimi olarak görülürken⁴ aslında göçebe dünyasında da bu ticaretin oldukça önemli olduğunu tarih bizlere göstermektedir. Bu noktada İpek Yolu güzergâhına hâkim olmak üzere gerçekleştirilen mücadeleler söz konusudur. Göçebeler de yüklerin taşınması, yük hayvanlarının satılması, kiralanması veya kervanların korunması, kervanlardan güvenli geçiş karşılığında para alınması hususlarında kervan ticaretine dâhil olmaktadır. Dolayısıyla göçebe dünyasının kervan ticareti konusunda istekli olduğu varsayılabilir. Çünkü göçebelerin yaşam tarzları dolayısıyla buldukları bölgenin dışına daha rahat çıkabildikleri, bu nedenle de kervan ticaretine dâhil olmak konusunda istekli oldukları ifade edilmektedir (Khazanov, 2015, s. 328).

Buraya kadar verilen örnekleri Kalmuklarla Çarlık Rusya arasındaki ticari münasebetlerde görebildiğimizi söyleyebiliriz. 17. yüzyılın ilk yarısı içerisinde Kalmuklar kalabalık gruplarla İdil bölgesine geldiklerinde Çarlık yetkilileriyle yaptıkları görüşmelerde kendilerine uygun gördükleri otlak alanlarda faaliyetlerde bulunmak, yerleşmekle ilgili isteklerde bulunurlar. Aynı zamanda Rus hâkimiyetindeki şehirlerde de ticaret yapmak istediklerini beyan ederler. Tabii olarak buradaki ticaretin bütün Rus toprakları için geçerli olmadığını, Yalnızca İdil-Ural hattında ve Batı Sibiryâ'da mümkün olabildiğini ifade etmeliyiz. Neticede Rus yetkililer Kalmukların bu isteklerini kabul ederler. Çünkü bu istekler kabul edilmediği takdirde göçebe Kalmukların bu bölgede çarlık idaresinin aleyhine sonuçlar doğurabilecek şekilde hareket edecekleri öngörülmüştür. Dolayısıyla gücünü yeni toparlayan Çarlık Rusya yetkilileri Kalmuklara bu izni vermekle bir bakıma sükûneti de sağlamış veya ilerideki politikalarına yönelik müttefik kazanmış oluyordu. Bu noktada dönüp mektuplara baktığımızda 1714 ve 1715 tarihli mektuplarda iki taraf arasında barut, kurşun, barut hammaddesi olarak kullanılan güherçile (potasyum nitrat), kükürt, demir gibi malzemeler ile şarap, elma, armut ve özellikle de beyaz un gibi yiyeceklerle ilgili maddelerin temin edilmesi ilgili hususları dikkat çekmektedir. Ayuka Han, 1714 tarihli bir mektubunda İran'a gönderdiği tüccarının geri döndüğünü ifade etmektedir (1714 g., fevral. NARK, f. 36, op.1, d.2, l.2; Suseyeva, 2003, s. 73). 1717 tarihli bir başka mektupta da yine İran'a gidecek ve içerisinde tüccarın da bulunduğu kalabalık bir heyetin korunması ve güvenliğiyle ilgili olarak yapılacakları aktarmaktadır (1717 g., 12 marta. NARK, f.36, op.1, d.5, l.21; Suseyeva, 2003, ss.104-105). Her iki mektup örneğinden hareketle göçebe Kalmuklarla yerleşik Çarlık Rusya arasında ticari münasebetlerin bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Kalmuklar temin edemedikleri silah araç ve gereçleri ile yiyecekleri çarlık idaresinden almak isterken diğer taraftan kervan ticaretinin güvenliği konusunda ciddi katkı sağlamaktadırlar.

2. Askerî ve Siyasi Gereksinimler Bağlamında Mektuplar

Göçebelerin yerleşik bir devletin egemenliği altına girdikleri ve sık sık askerî hizmet yükümlülüğü üstlendikleri bilinen bir durumdur. Hazanov, göçebelerin buradaki konumlarını belirleyen iki etkene dikkat çekmektedir. Güçlerin birleştirilme ihtiyacı ve yerleşik devletin göçebelere bakışı olarak ifade edilen bu etkenler her iki tarafın çıkarlarının ortak noktada buluşması

4 Çingiz Han'ın Harezmsahlarla kervan ticareti yapmak üzere anlaşmış olması burada kervan ticaretinin yalnızca yerleşiklere ait olduğu savını ortadan kaldırmaktadır.

esasına dayanıyordu. Bu bağlamda bazen devletlerin iç siyasetlerinin bir gereği olarak veya askerî gücü kuvvetlendirme isteğiyle göçebelere askerî sistemde yer verildiğini söyleyebiliriz. Ayrıca göçebelere yerleşik devletin hâkimiyeti altına girmesi tabii olarak bazı sınırlamalara sebep oluyordu. Ancak hâkimiyet altına girerken sağladığı bir takım avantajlar da söz konusuydu. Örneğin yerleşik bir devletin hâkimiyeti altına girilmesi göçebelere yeni ticari imkânlar sağlamakla birlikte verdikleri askerî hizmet karşılığında para alabilmeleri de mümkün oluyordu (Khazanov, 2015, s. 332, 334).

Çarlık Rusya'nın askerî ihtiyaçları doğrultusunda 17. yüzyıldan itibaren Kalmuklara çeşitli görevler verildiği bilinen bir husustur. Bu doğrultuda Rus birliklerinde görev yapmak üzere Kalmuklardan asker temin edilmekte, bu birlikler savaş zamanında hizmet etmekteydiler. Ayrıca Çarlık yetkililerinin özellikle sınır boylarındaki asayişini sağlamak konusunda Kalmuklara çeşitli görevler yükledikleri anlaşılmaktadır. Kalmuklar da bu gibi görevler karşılığında kimi zaman Çarlık yetkililerinden para almakta, silah ve teçhizat ihtiyaçları karşılanmaktaydı. Sınır güvenliğinin sağlanmasında Kalmuklara düşen vazifelerle ilgili olarak Ayuka Han tarafından Astrahan'daki Rus yöneticisine gönderilen mektupta; "*Çarın fermanı, dışarıdan gelen muhaliflerle savaşmamız, dış düşmanın istihbaratını (nöbetçileri) izlememiz, kaçakların sınırı terk etme girişimlerini durdurmamız gerektiğini söylüyor. Volga'daki Ruslar uygun bir devriye düzeninin oluşturulması için bize sürekli haber göndermeli*" denilmektedir (1714 g., iyul. NARK, f. 36, op.1, d.2, 1.86; Suseyeva, 2003, ss. 80-81).⁵ 1721 yılında gönderilen bir başka mektupta ise; Kalmuk idarecisi Ruslarla Başkurtlar arasında yaşanan problemlerin çözülmesine yardımcı olduğu ve Başkurtların itaat altına alınmasında Ruslara yardım ettiği, Poltava Savaşı'nda ise Kalmukların iki askerî birlikle Ruslara destek verdiği ifade edilmektedir. Hatta Kalmuk hanının gerçekleştirdiği bu faaliyetler karşılığında Rus yönetiminden para aldığı da açıkça ifade edilmektedir (1722 g., 17 dekabrya. NARK, f. 36, op.1, d.10, 1.108; Suseyeva, 2003, ss. 155-156). Bununla birlikte Rus yetkililer de kimi zaman Kalmukların düzenledikleri seferlere destek verebilmekteydi. Bu bağlamda 1714 yılındaki bir mektupta; Ayuka Han'ın Kazaklar üzerine düzenleyeceği seferde Ruslardan askerî destek beklendiği, ancak bu desteğin gönderilmemesine dair bilgi yer almaktadır (1714 g., 1 iyunya. NARK, f. 36, op.1, d.2, 1.82; Suseyeva, 2003, s. 80).⁶ Özellikle sınır bölgelerinde yaşanan sorunlar nedeniyle kimi zaman Kalmuk ailelerinin esir alındığı ve barışın korunabilmesi için bu esir alınan ailelerin iadesinin istenmesi gibi durumlar da söz konusuydu (1714 g., NARK, f. 36, op.1, d.2, 1.40; Suseyeva, 2003, ss. 79-80).

Söz konusu örnekler Çarlık Rusya ile Kalmuklar arasında gerek savaş ve gerekse barış zamanlarında ittifaklar söz konusu olduğunu, bu ittifakların Çarlık Rusya'nın sınırlarının korunması, savaş meydanlarında asker ihtiyacının karşılanması ve Rus ilerleyişi bağlamında oldukça mühim bir yeri olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla 18. yüzyıldaki Rus ilerleyişinde

5 Söz konusu belge ek kısmında verilmiştir.

6 Çarlık yetkilileri 17. yüzyılın ortalarından itibaren Kalmuklarla gerçekleştirdikleri antlaşmalar doğrultusunda ihtiyaç duyulan malzemelerin gönderilmesi veya para verilmesi ile ilgili taahhütlerde bulunmuşlardır. Ancak kimi zaman bu taahhütlerinin yerine getirilmediğini anlıyoruz. Bu bağlamda 1685 yılında Ayuka Han tarafından yazılan mektupta; "*...İki yıl boyunca Astrahan'dan asker, top, barut, kurşun ve para alabileceğimizi söylemişsiniz. Ancak Astrahan'da bize paraları tam vermediler, sadece bir yıl para alabildik...*" şeklindeki ifadeler Çarlık yetkililerinin sözlerini tutmadıklarını göstermektedir (Tepkeyev, 2016, ss. 9-11).

Kalmukların katkıları olduğunu belirtmek gerekir. Kalmuklar da yaptıkları yardımlar karşılığında Çarlık yetkililerinden asker, silah ve para gibi çeşitli karşılıklar konusunda sözler almışlardır.

Sonuç

Ayuka Han dönemine ait bazı mektuplarda yer alan ifadeler üzerinden göçebe-yerleşik arasındaki iktisadi, siyasi ve askerî ilişkilere dair bir takım çıkarımları yapabildiğimizi söyleyebiliriz. Bu tebliğde örneği verilen birkaç mektuptan hareketle yalnızca göçebenin yerleşiklere mahkûmiyeti veya zorunluluğu gibi bir durumun söz konusu olmadığını, benzer zorunlulukların yerleşik toplumlar açısından da var olabileceği anlaşılmaktadır. Mektuplardaki ifadeler Çarlık yetkililerinin Kalmuklardan daha çok insan unsuru bağlamında beklentilerini ortaya koymaktadır. Bu durum sınırları genişlemekte olan Çarlık Rusya'nın ve yerleşik hayat süren Rusların yaşadıkları sorunları çözmeye yetersiz kaldıkları şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte iktisadi, askerî ve politik beklentilerle yayılma siyaseti izleyen Çarlık Rusya'nın, bu siyaseti nedeniyle devamlı surette insan gücüne ihtiyaç duyduğunu belirtmek mümkündür. Çarlık yetkilileri bu ihtiyacın bir kısmını göçebe Kalmuklardan sağlamaktaydı. Kalmuklar ise 17. yüzyılda geldikleri İdil-Ural bölgesindeki yeni topraklarda tutunabilmek, kendilerine yeni yurt alanı açmak için aynı bölgede göçebe veya konargöçer halde yaşayan halklara karşı üstünlük sağlamak durumundaydılar. Kalmuklar bu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için en yakın konumda yerleşik dünyanın temsilcisi olarak yer alan Çarlık Rusya ile temas etmişlerdi. Böylelikle bir yandan kendilerinde olmayan çeşitli malzemeleri elde etmiş oldular, diğer yandan da gerçekleştirdikleri ittifaklarla kendilerine yeni yaşam alanı açma fırsatını yakaladılar. Ancak Çarlık Rusya'nın gücünün artmaya başlaması zamanla verilen sözlerin tutulmamasını ve Kalmuklar üzerinde baskı oluşmasını da beraberinde getirmektedir ki bu durum da yine göçebe-yerleşik ilişkileri bağlamında değerlendirilebilir.

Kaynakça / References

- Berber, O. (2014). XVII. yüzyılda Kalmukların İdil-Yayık bölgesindeki faaliyetleri. *Tarih Okulu Dergisi*. 18, 337-358.
- Berber, O. (2021). *Kalmuk istilasası ve Türk Dünyasına etkileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hosking, G. (2011). *Rusya ve Ruslar erken dönemden 21. yüzyıla*. Çeviren Kezban Acar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Khazanov, A. M. (2015). *Göçebe ve dış dünya*. Çeviren Ömer Suveren. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Khodarkovsky, M. (1983). Kalmyk-Russian relations, 1670-1697 (development of a pattern of relations between nomadic and sedentary societies). *Central Asian Survey*. 2(3), 5-36.
- Khodarkovsky, M. (1992). *Where two worlds met: The Russian State and Kalmyk nomads, 1660-1771*. Cornell University Press.
- Sever, Z. (2021). Sibiry'a'da Ruslar: Rus işgalinin katalizatörü olarak Stroganov ailesi. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 91-109.
- Sibir Hanlığı Kronikleri II Stroganov Kroniği*. (2020). Çeviren Fatih Ünal vd. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Suseyeva, D. A. (2003). *Pisma Hana Ayuki i ego sovremennikov (1714-1724 gg.)*. Elista: Ministerstvo Obrazovaniya Rossisyskoy Federatsii Kalmitiski Gosudarstvenniy Universitet.
- Suseyeva, D. A. (2009). *Pisma Kalmitiski hanov XVIII veka i ih sovremennikov (1713-1771 gg.)*. Elista: ZAO NPP Djangar.

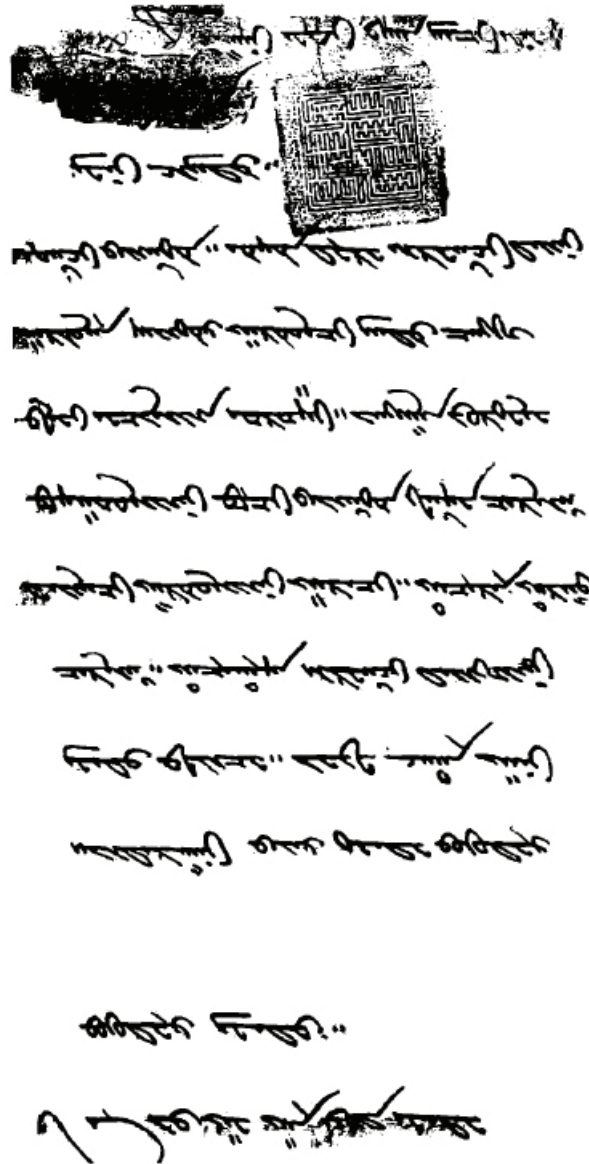
Tepkeyev V. T. - Natsakdorj, T. B. (2016). Kalmıtskoe pismo 1685 g. kak odno iz rannih pismennih svidetelstv hana Ayuki. *Mongolovedenie*, 8, 5-12.

Togan, A. Z. V. (1981). *Umumî Türk tarihine giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Vernadsky, G. (2009). *Rusya tarihi*. Çeviren Dođukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak. İstanbul: Selenge Yayınları.

EK: Ayuka Han tarafından Astrahan'daki Rus yöneticiye gönderilen Temmuz 1714 tarihli mektubun görüntüsü.

НАРК, Ф. 36, оп. 1, д. 2, л. 86; июль 1714 г.

